Napirenden a harmadik út

GUZS FERENC

A tanulmányában a szerző folyó év július 10–14 között Londonban, Haladó kormányzás témával tartott, társadalmunk jövője szempotjából jelentős nemzetközi baloldali tanácskozás munkálataival, megfogalmazott konklúzióival foglalkozik. Ezekből kiindulva határozottan rámutat arra, hogy a beinduló új történelmi szakasz kihívásai, mint kiutat, szükségszerűen újra napirendre tűzik az elmúlt évszázad negyvenes éveiben néhány neves gondolkodó által megfogalmazott harmadik út gondolatát. Kihangsúlyozottan foglalkozik Németh László szerepével, "A minőség forradalma" című, az 1943-ban gyüjteményes kötetében megjelent közlése alapján.

Folyó év 2003. július 10–14. között Londonban tanácskozást tartott a nemzetközi baloldal a Haladó kormányzás témával. A tanácskozás szervezője az Angol Munkáspárt, melyre mintegy 50 szociáldemokrata és munkáspártot hívtak meg, nagy többségük részt is vett a tanácskozáson. A résztvevők (meghívottak) között szerepeltek a jelenlegi kormányzati pártok.

Amint a címből is kitűnik, a jövő, a most beinduló évezred kormányzati problémáit tűzték napirendre, a beinduló új történelmi fejlődési szakasz kihívásaira reagálva. Nem véletlen, hogy ez így történt, hiszen az Angol Munkáspárt az, amely aktívan reagálja le a – gazdasági, társadalmi, szellemi és politikai – fejlődésben jelentkező új jelenségeket.

Annál nagyobb az érdeme a kezdeményezőnek, hogy egy új társadalmi fejlődési szakasznak még csak az első lépéseinél tartunk, s erre a témakörre a nemzetközi tudományos és politikai körök már felfigyeltek.

Talán nem felesleges a történelemben egy szűk évszázadnyira visszatérni, és áttekinteni, hogy mi is történt a társadalmi fejlődés és a politikai hatalom viszonyának kérdésében. A XX. század ugyanis a világháborúk és az általuk eredményezett társadalmi változások, események évszázada volt. Az első világháború (1914–1918) az oroszországi forradalmat, és annak következményeként a bolsevik rendszert (diktatúrát) hozta magával. Létrejött a Szovjet Oroszország, majd abból kialakult a Szovjetunió. Ennek ellentételezéseként a nyugat-európai és amerikai fejlett tőkés országok segítették, s hol aktív, hol passzív magatartása mellett Olaszországban a Mussolini-i, Németországban pedig a hitleri típusa alakult ki a fasiszta (szélsőjobboldali) diktatúráknak. Ez a helyzet a jobb- és baloldalnak a végsőkig való kiéleződését hozta, mely a II. világháborúhoz (1939–1945) vezetett.

A II. világháború a fasiszta diktatúrák bukásával és felszámolásával zárult.

A világ kétpólusúvá vált, melyek egymással egyre keményebben helyezkedtek szembe mind politikai, mind katonai és gazdasági téren. A két tábor közötti verseny egyre erősödött, fokozódott. A kétpólusúvá vált világban gazdasági szempontból kezdetben a szocialista pólus volt előnyben. A maga centralizált gazdaságával a központosítás legmagasabb fokán, a diktatórikus módszerek minden adottságát kihasználva a háborús rombolások után, a helyreállítás fázisában jelentős előnyt élvezett. A helyreállítás egy adott, már elért technikai szinten történt. A hatékonyság, a munkatermelékenység stagnált. A versenyképesség sem javult, mert nem volt próbára téve a kialakult szocialista világpiacon, a verseny nem vált tényezővé, a felülről jövő irányítás, sőt diktálás volt a piacgazdaság döntő tényezője mind belső, nemzeti, mind az államok közötti árucsere viszonylatában. A technikai fejlesztés döntően a haditechnika fejlesztése volt.

A tőkés világpiacon ezzel szemben az árutermelés, a szabadpiac törvényei uralkodtak. Itt a fejlődésben nincs megállás, aki olcsóbban és jobbat tud előállítani, az élvezi a piac előnyeit, vagyis a versenyképesség dominál. A versenyképesség döntő tényezője a technikai haladás. A technikai haladás háttere, támasza a tudományos fejlődés, és minden, ami ehhez kapcsolódik. E tekintetben a tőkés piacgazdaság kimeríthetetlen lehetőségekkel rendelkezik. A szabad verseny e fejlődés motorja.

A szocialista piac megbukott, de hol tart ellenpólusa, a tőkés piac, a tőkés világpiac? Ott is vannak olyan jelenségek, megnyilvánulások, melyek nem jellemzőek a szabad piacra. A nemzetközi trösztökről, monopóliumokról, monopol szervezetekről van szó. A tőkés társulás, összefogás megnyilvánulásairól, formáiról, melyek szintén a piacszabályozás, a piaci mechanizmusba való beavatkozás termékei. A cél a profit növelése, hol a piaci mechanizmus kihasználásával, hol annak megkerülésével. Az sem mellékes, hogy sokszor az állammal együttműködve történik ez, de arra is van példa, hogy az államapparátus megkerülésével vagy annak ellenében érvényesítik érdekeiket. Ha az állam megpróbálja következetesen érvényesíteni a néptömegek érdekeit, az egyéni érdekeket a közösségi érdekkel egyeztetni az egész közösség javára, akkor biztosan szembekerül előbb-utóbb a gazdasági életben uralkodó monopóliumok érdekeivel. Az sem elhanyagolható, hogy ma már léteznek a nemzeti határokat meghaladó, nemzetközi monopóliumok, illetve a gigantikus, az országok és nemzetek fölött álló cégek, melyek érdekei nem egyeznek egy nép, egy ország érdekeivel. A profitérdekeltség csak nehezen és ritkán harmonizálható a demokrácia eszméivel. A nemzetközi monopóliumok uralma, helye és szerepe a világpolitikában egyre nehezebben egyeztethető össze a demokrácia eszméivel, az emberi egyéni és kollektív jogokkal. A tudomány és a technika fejlődése, valamint az ebből következő társadalmi haladás a demokrácia felé vezet, annak kiszélesedésében, bővülésében lehet meghatározni a haladás útját.

Amint azt már láttuk, a bemutatott szocialista világrend és piacgazdaság megbukott, nem jelentett megoldást, kiutat a társadalom válságos helyzetéből. A még működő tőkés gazdaság és

az azon belül domináló nemzetközi monopóliumok jövőjével kapcsolatosan is egyre több kérdés merül fel. A kérdés csak az, hogy mikor ér véget, mikor zárul le ez a korszak. Természetesen a végső szót a történelmi fejlődés fogja kimondani. Sokkal nehezebb kérdés az, hogy mi következik utána. Ez a szociológusok, politológusok, nemzetközi gazdasági elemzők kérdése. A jelenlegi helyzetből, a már jelentkező előjelekből, tendenciákból próbálják a választ megtalálni. Egy lehetséges válasz lehet az, hogy lennie kell egy harmadik útnak, mely a társadalmi fejlődés új szakaszaként fogja jelenteni a megoldást a most csírájukban mutatkozó új tendenciákra.

Talán nem felesleges annak történetével kezdeni, hogy mikor merült fel ez a kérdés, és ki volt az, aki először Magyarországon tárgyalás témájává tette. Az, aki ezt a témát napirendre tűzte, és már az 1940-es években útjára indította ezt a gondolatot, Németh László volt, aki íróként tört be a köztudatba. A társadalmi gondolkodás, a társadalomtudományok is nagyon érdekelték, és behatóan foglalkozott ennek nemzetközi vonatkozásaival, az ott jelentkező irányzatokkal. Ismerte a világnyelveket és a megjelenő szakirodalmat, a spanyol nyelv ismerete segítette abban, hogy a spanyol szépirodalom mellett a spanyol szociológiai-politikai gondolkodásba is betekintést nyerjen. Így került figyelme középpontjába Jose Ortega y Gosset spanyol szociológus-politológus, akinek egyik fő tétele az volt, hogy nem minden fennálló politikai és gazdasági rend alóli felszabadulás jelent forradalmat. Forradalom csak az, ami előrelépést jelent a társadalmi fejlődésben, a történelemben, a demokrácia, az emberi jogok terén. Ami diktatúrát szül, tömegek elleni terrorhoz vezet, az tömeges megmozdulás, felzúdulás, az a tömegek lázadása, és nem minősül forradalomnak. Ebbe a kategóriába sorolta be az 1917-ben Oroszországban lezajlott eseményeket. Németh László ezt a tételt magáévá tette, és ezen az alapon minősítette az 1919-es magyarországi eseményeket is, azonban nem állt meg e gondolatnál, és nem zárta le a kérdést.

Eljutott a minőség forradalma általa megfogalmazott tézisehez. Csak az forradalom, ami új minőségen alapszik, és aminek kiindulópontja a tudomány, a technika, annak új fázisai, szakaszai. A társadalom életében csak az forradalmi változás, ami egy új, egy magasabb fejlődési szakaszba való belépést jelent. A demokrácia, az emberi jogok bővülése, fejlődése elengedhetetlen feltétele annak, hogy forradalmi változásról lehessen beszélni. Az 1943-ban megjelent gyűjteményes kötetnek „A minőség forradalma" a címe.

Németh László 1943-ban részt vett a magyar népi írók balatonszárszói találkozóján és tanácskozásán, ahol felkérték egy előadás megtartására. Az itt elmondott beszéde számos olyan elemet tartalmaz, melyek a társadalmi fejlődés kérdését érintették. Határozottan állást foglal minden olyan társadalmi változási lehetőséggel szemben, amely diktatúrához vagy diktatórikus megnyilvánuláshoz és a terror eszközeinek alkalmazásához vezet vagy vezethet. Akkor (1943 augusztusában) sajátos helyzet volt, mert Magyarországtól nyugatra a jobboldali fasiszta (hitleri) diktatúra, Magyarországtól keletre pedig (Moszkvában, a Szovjetunióban) a Sztálin által vezetett és irányított baloldali proletárdiktatúra működött. Felvetődött a kérdés, hogy a magyarság számára mi lehet a kiút. Németh László úgy fogalmazta meg a válaszát, talán nem először, de nyilvánosan mindenképp első alkalommal, hogy lennie kell egy harmadik útnak. A történelmi fejlődés ebbe az irányba mutat, s ennek lesz jövője.

Az, hogy a jobboldali diktatúra bukásra van ítélve, már akkor elkerülhetetlennek látszott. A résztvevőket az foglalkoztatta, hogy a baloldali proletárdiktatúra (szovjet) hol áll meg, és milyen kilátásokkal, perspektívákkal kecsegtet. Az ott résztvevő és hangját nyomatékosan hallató baloldal kategorikusan azt az álláspontot képviselte, hogy a proletárdiktatúráé a jövő, hiszen annak bázisa a munkásosztály, mely rohamosan gyarapszik, létszáma nő, hisz az az iparosodás gyermeke, terméke. Márpedig az iparosodás egy megállíthatatlan, domináns tendencia. Németh László szerint valóban tényként kell elfogadni azt, hogy az iparosodás, az ipari fejlődés megállíthatatlan tendencia, de azt is figyelembe kell venni, hogy az iparban az értelmiségi réteg is jelen van egyre növekedő számban, és hogy ennek növekedése gyorsabb, mint a munkásságé, a munkásosztályé. Ez a minőség forradalmával, vagyis a technika ugrásszerű fejlődésével függ össze. Be fog következni az a fejlődési fázis, amikor az ipari munkásság számbeli fölénye, többségi helyzete megszűnik, és helyébe lép az ipari értelmiség. Az már magától értetődő volt, hogy az értelmiségi társadalmi réteg nem fogja a proletárdiktatúra társadalmi bázisát, talpkövét képezni. Tehát a technika fejlődése, a minőség forradalma hosszú távon nem biztosít jövőt a baloldali proletárdiktatúrának. Feltevődik tehát a kérdés, hogy akkor mi jelenti a kiutat, a megoldást? Németh László válasza erre az, hogy léteznie kell egy harmadik útnak, amely sem jobboldali, sem baloldali diktatúra. Ez a demokrácia elveivel, igényeivel összeegyeztethető megoldás lesz. A társadalom minden kategóriája számára biztosítja az egyenlő jogokat, a fejlődő és bővülő demokrácia előnyeit mind egyéni, mind kollektív szinten.

Tehát a harmadik út tézise már 60 évvel ezelőtt elhangzott Németh Lászlótól. Foglalkozása szerint fogorvos, érdeklődése középpontjában az irodalom állt, ami arra ösztönözte, hogy nyelveket tanuljon, hogy a világirodalomba betekintést nyerjen. Több idegen nyelvet ismert, közöttük a világnyelveket. Így került kapcsolatba a történelem nagy gondolkodóinak műveivel, eszméivel. Minden fontos, a világ szellemi fejlődésébe betagolódó gondolatra felfigyelt, és kereste helyét, illetve hatását az emberi gondolkodásra. A dolgokat változásukban, fejlődésükben szemlélte, távla-

tokban gondolkodott, a jövő kérdéseinek külön figyelmet szentelt, és nem kötelezte el magát semmilyen irányzat mellett a fejlődés, a haladás eszméin kívül.

Németh László nagyságát, zsenialitását igazolja, hogy tézise, a harmadik út, újra aktuálissá vált.

Az angol munkáspárt támogatására számítva, a téma napirendre tűzése Tony Blair pártvezér és miniszterelnök és annak fő tanácsadója, Anthony Giddens szociológus-politológus kezdeményezése. Azok a jelenségek, melyek 60 évvel ezelőtt Németh László korában még csak csírájukban, most hangsúlyosan jelentkeztek. A történelmi fejlődés új jelei arra ösztönöznek, hogy a kérdést napirendre kell tűzni.

Már 5 éve, 1998-ban megjelent Londonban angolul Anthony Giddens könyve, melynek címe „A Harmadik Út". Nálunk a román fordítása 3 évvel később, 2001-ben Bukarestben látott napvilágot.

Ennek a könyvnek a részletes bemutatása egy rövid tanulmányban nem lehetséges, azonban két kérdést fontosnak tartunk megemlíteni. Tizenkét pontban tárja elénk a klasszikus, vagyis régi típusú szociáldemokrácia jellemzőit, éspedig: az állam kemény beavatkozása a társadalmi és gazdasági életbe, az állam uralja a polgári (civil) életet, kollektivizmus, egy keynesi típusú, felülről irányított gazdaság, plusz korporációs (testületi) megoldás, a piac szerepének korlátozása: szociális vagy vegyes gazdaság, munkanélküliség kiküszöbölése, egyenlősítő törekvés, a jóléti állam, az állampolgárok védelme (támogatása) a bölcsőtől a sírig, egysíkú, lineáris korszerűsítés, gyenge környezetvédelmi öntudat, nemzetköziség, internacionalizmus, kétpólusú rendszer.

Ugyanakkor öt pontban felsorolja azokat az új fejlődési jelenségeket, melyek megkérdőjelezik a régi klasszikus típusú szociáldemokráciát, annak további érvényességét, fenntarthatóságát, azokat az új jelenségeket, melyeket nem lehet megkerülni egy új kor követelményeinek megfelelő program kidolgozásánál, egy jövőkép kialakításánál. Korunk dilemmái a következők: a globalizáció – mi ez a jelenség, és mik a kihatásai, következményei; individualizmus – milyen értelemben (ha egyáltalán lehet ilyesmiről beszélni) lett jellemzője a modern társadalomnak; a bal és jobb – mi a teendő azzal az elvárással szemben, hogy nincs már jelentőségük; a politikai szereplő – vajon eltávolodik-e a politika a klasszikus demokrácia princípiumaitól; környezetvédelmi (ökológiai) problémák – hogyan legyen beépítve ez a kérdés a szociáldemokrata politikába?

A szerző elemzéseiben felhívja a figyelmet arra, hogy a szociáldemokrata politika sok mindent elfogadott a liberális, főleg a neoliberális elvekből. Egyre nehezebb vonalat húzni a két irányzat közé. Az angol szakértő sokoldalúan elemzi és mutatja be a beindult új korszakban jelentkező tendenciákat. Művéből kitűnik, hogy az új történelmi fejlődési szakaszban nehezen különíthető el a középbal és középjobb irányzata. Egymástól annyi elemet, programtételt vettek át és építettek be a sajátjukba, hogy közöttük csupán árnyalati különbségek vannak. Ez különösen a gazdasági programok tételeire vonatkozik. A piacgazdaság jövőjét illetően nincsenek egymásnak ellentmondó tételek. Az állam szerepét tekintve azonban vannak lényegesebb különbségek: míg a középjobb az állam teljes fokú semlegességét hangsúlyozza a gazdasági fejlődés piackérdésben, addig a középbal az államnak korlátolt szerepet szán.

A londoni tanácskozás bemutatásakor erre még kitérünk. Itt csak annyit említenénk, hogy a jólétről gondoskodó állam tétele helyett az esélyt teremtő állam tézise merült fel, s a tanácskozás témáinak kiindulópontját az angol munkáspárt tézisei képezték. Ezt egészítették ki a részt vevő szociáldemokrata pártok szempontjai, tapasztalataiból leszűrt következtetések, tanulságok. A helyzet érdekessége, hogy a tanácskozás Londonban indult szélesebb körben, ahol az összes meghívott jelen volt, és Bagshot kisvárosban – London közelében – zárult, ahova csak a hatalmon lévő szociáldemokrata pártok vezetői voltak hivatalosak, mintegy 14 párt és állam képviseletében. Ez volt a tartalmasabb, a távlati problémákat és az azokhoz kapcsolódó programot felvázoló, a kérdéseket átfogóan összegző tanácskozás. Amíg a londoni tanácskozás kötetlen véleménycsere formájában folyt, a bagshoti az eljövendő idők programja irányvonalának kidolgozásához kötődött. Mint már említettük, a gondoskodó állam tézise helyett az esélyteremtő és hátránykiegyenlítő állam gondolatát vetették fel, melynek középpontjába a kis embert és a közösséget kell helyezni. A tanácskozás központi témáját, mint már láttuk, „haladó kormányzás" címen fogalmazták meg. Ahhoz kapcsolódóan nyolc pontban sorolták fel a megoldásra váró feladatokat, a kidolgozandó szociáldemokrata program érdekében. Ezek a feladatok a következők: növekedés, esélyegyenlőség, közszolgáltatások, oktatás, közbiztonság, szociális felzárkóztatás, átlátható kormányzás és elszámoltatható kapitalizmus, foglalkoztatás.

Felhívták a figyelmet arra, hogy egy olyan baloldali programot kell kidolgozni, mely a világ fejlett és fejletlen térségei között az egyenlőtlenséget próbálja enyhíteni. Ennek jegyében a tisztességesebb kereskedelmi szabályokat, a fenntartható fejlődéshez szükséges hiteleket és támogatásokat, valamint az ésszerű energiagazdálkodást szorgalmazzák. A globális multinacionális nagyvállalatoktól elvárják, hogy tevékenységük igazodjon a fejlődés hosszú távú fenntartásához, pénzügyeiket pedig állítsák vissza a törvényesség talajára.

Ami a magyar küldöttségnek a napirendre tűzött témához való állásfoglalását és hozzáállását illeti, Medgyesi Péter miniszterelnökkel az élen kifejezésre juttatta, sőt hangsúlyozta, hogy a magyar baloldal is ragaszkodik az alapértékekhez, és éppen ezért nem szabad ragaszkodni az idejétmúlt modellekhez. A gyorsan változó világban újabb és újabb válaszokat kell találni. Hangsú-

lyozták, hogy a fejlődésnek a versenyképesség és a stabil pénzügyi helyzet az alapja, tehát minden a gazdasági fejlődésből indul ki.

Az angolok által szervezett tanácskozás anyagából kimondatlan kiderül, hogy az elmúlt időszakban csodált svéd modell, vagyis a szociális piacgazdaság, a gondoskodó jóléti állam nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem tudott megfelelni a gyorsan változó kor kihívásainak. Ma a gondoskodással szemben az esélyteremtés élvez előnyt. Az adót kiróvó és begyűjtő állam nem tud helytállni a társadalom minden gondját felvállaló koncepciójával. Habár sokan azt hitték, hogy ez jelenti a harmadik utat, az élet, a gyakorlat, vagyis a történelem nem igazolta ezeket az elvárásokat. Egy új és állandóan megújuló szociáldemokrata koncepció és program kell választ adjon e kérdéskörre. Arról szó sincs, hogy a londoni konferencia e kérdéskört megoldotta volna. E vonatkozásban csak a kérdés napirendre tűzését jelenti, s egy ilyen jellegű program (szociáldemokrata program) kidolgozása az elkövetkező időszak feladata.

Többek között a középbal és középjobb közötti viszony is változóban van. Már az említett könyvben, Anthony Giddens „A harmadik út" című művében kiemelten szerepel ez a téma, hogy az említett két mérsékelt irányzat egymás téziseiből egyre többet átvesz, már most nagyon nehéz közöttük elválasztó vonalat, határt húzni.

A londoni tanácskozás ilyen vonatkozásban is fontos momentum. Ugyanis meghívottként ott volt s nagyon aktívan részt vett Bill Clinton, az AEÁ ex-elnöke, az amerikai polgári demokraták (Demokrata Párt) képviseletében. Talán úgy is lehet értelmezni ezt a gesztust, hogy a jobbközép is keresi a választ bizonyos kérdésekre, a változó kor kihívásaira. Talán azt is feltételezni lehet, hogy közöttük ilyen vonatkozásban közeledés van folyamatban.

Két kérdéskör is van, amelyekben közelednek az érdekek. Az egyik a globalizáció kérdésköre. Ennek egyik elképzelése egy nemzetközi világkormány alakítása. Az Európai Unió vonatkozásában máris napirenden lévő kérdés, most folyik az alkotmány kidolgozása, vitája. A másik a piacgazdaság és a piaci mechanizmusok helye és szerepe a jövő társadalmában. Már utaltunk arra, hogy a két irányzat, a középbal és a középjobb között hallgatólagos együttműködés folyik, egymás tételeiből vesznek át és egészítik ki a programjaikat.

Befejezésként még szólni kell arról, hogy hol tart most a harmadik út kérdése. Amint a hozzánk eljutott anyagokból kiderül, a londoni tanácskozáson szó szerint nem hivatkoztak rá. Bizonyára nem véletlen. Valószínűnek tűnik, hogy nincs közös álláspont e kérdésben, és nem is erőltették. Számtalan más kérdésben is a történelemtől, a történelmi változásoktól várják a választ. Az új közös szociáldemokrata program kidolgozása is egy folyamat a történelmi-társadalmi-gazdasági változások függvényében, ami évtizedekre szóló feladatot jelent.

Nem kétséges, hogy a harmadik út kérdését Németh László vitte be először a magyar köztudatba, s talán nem felesleges kiemelni, hogy csak mint tézis hangzott el akkor részletekre való utalás nélkül, ugyanis az akkori történelmi fázisban ez másként nem is történhetett. Csak annyit lehetett belőle következtetni, hogy sem az akkori baloldal, sem a jobboldal koncepciója nem jelentette a jövőt. Napjainkban, amikor a középbal és a középjobb koncepciója egyre közeledik, a harmadik út kérdése nem egy történelmileg meghaladott elavult, gondolat, álláspont.

Szintén nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Németh László a szövetkezeti ügyet, mozgalmat is a harmadik út téziséhez kapcsolta. Még a szövetkezeti szocializmus tétele is elhangzott részéről. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a szövetkezeti mozgalom előtt nagy jövőt látott. Most a londoni tanácskozáson szerepelt a világ lemaradt, gyengén fejlett zónáinak a kérdése, és annak a szociáldemokrácia megújítandó programjában való megjelenítése is.

A gyengén fejlett zónák felzárkózása megkerülhetetlen kérdés. Ide kapcsolódik az a téma is, hogy napjainkban világviszonylatban a szövetkezeti tagok száma bizonyára megközelíti az egymilliárdot. Ugyanis 1992-ben a tokiói Szövetkezeti Világkonferencia idején már több mint 800 millió volt. A fejlődés irányát és az ahhoz kapcsolódó programok kérdését elemezve nem lehet ezt a tényezőt elhanyagolni. Meg kell még említeni, hogy a második világháború befejezése után, az 1945–1947 közötti időszakban a Magyar Kisgazdapárt volt kormányon. Ez egy középjobb kormányzást jelentett Magyarországon. Ebben az időszakban gyakran lehetett hallani a középút megnevezést, melynek követőit középutasoknak hívták. Nem nevezték harmadik útnak, de értelmileg az volt, napjainkban valahol errefelé tart a fejlődés. Beindult egy ilyen vonal, mely ha kialakul, minden bizonnyal a középúttá, vagyis a harmadik úttá válik. Véleményünk szerint Németh László jövőbe látása egy rendkívüli szellem gondolkodói adottságáról tanúskodik, amelyet illene számon tartani.

Könyvészet:

1. Németh László: A minőség forradalma. V–VIII kötet. Magyar Élet kiadás, 1943.
2. Szárszó 1943. Előzménye, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó, 1983.
3. Anthony Giddens: A treia cale. Renașterea social-democrației. Polirom, 2001.
4. GKE gazdasag@mti.hu
5. KEL kul@mit.hu
6. www.mszp.hu